

การศึกษาการสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก

พจนิชา ฤกษ์สมุทร

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม

Corresponding author: phojnicha.r@chandra.ac.th

บทคัดย่อ

การสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกเป็นการบรรเลงดนตรีที่ต้องใช้ทักษะและความเข้าใจทางดนตรีขั้นสูง ประกอบกับการแสดงหุ่นกระบอกในปัจจุบันมีบริบทการสืบทอดที่ต่างไปจากอดีต งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ ปัญหา และศึกษาปัจจัยส่งเสริมในการสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก โดยการเก็บข้อมูลการบรรเลงดนตรีสด ข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึกกับคณะหุ่นกระบอกเพาะช่าง วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ คณะหุ่นกระบอกชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม และคณะหุ่นกระบอกคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี รวมถึงการสนทนากลุ่มแบบเจาะจงระหว่างเสวนาวิชาการดนตรีเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของนักวิชาการและผู้รู้ทางดนตรีไทย ผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันการแสดงหุ่นกระบอกทั้ง 3 คณะ มีจุดมุ่งหมายเพื่อการอนุรักษ์หุ่นกระบอกมากกว่าเพื่อการประกอบอาชีพ ทำให้โอกาสในการแสดงลดน้อยลงกว่าในอดีต ประกอบกับผู้บรรเลงซอู้ต้องมีความเข้าใจทางดนตรีและการขับร้องขั้นสูงเพื่อให้เกิดความกลมกลืนในการบรรเลง การเทียบเสียงซอู้ที่แตกต่างกัน 1 เสียง ทำให้การขับร้องและการบรรเลงมีความเฉพาะตัวของแต่ละคณะ การสืบทอดบทเพลงซอู้จึงเกิดขึ้นเฉพาะในคณะของตนเอง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยส่งเสริมการสืบทอดด้วยการบูรณาการหุ่นกระบอกกับการเรียนการสอนในโรงเรียน การเชิญนักดนตรีที่มีชื่อเสียงมาร่วมบรรเลง การจัดพิธีไหว้ครูเพื่อการแสดงหุ่นกระบอกและการเผยแพร่การแสดงหุ่นกระบอกผ่านสื่อออนไลน์ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจ รวมถึงการถ่ายทอดบทเพลงด้วยการใช้โน้ตเพลง และการปรับการแสดงให้มีความสนุกสนานมากขึ้นจะทำให้ผู้เรียนและผู้ชมเข้าถึงการแสดงได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ : 1. การสืบทอดบทเพลงซอู้ 2. การแสดงหุ่นกระบอก 3. เพลงหุ่นกระบอก

The study of the transmission of Saw-Ou music for traditional Thai puppetry

Phojnicha Roeksamut

*Faculty of Humanities and Social Sciences, Chandrakasem Rajabhat University,
Bangkok 10900, Thailand*

Corresponding author: phojnicha.r@chandra.ac.th

Abstract

The transmission of Saw-Ou music, a traditional Thai string instrument, for Hun Krabok performances, a form of traditional Thai puppetry, requires advanced musical skills and a deep understanding of Thai classical music. The contemporary context of Hun Krabok differs significantly from the past. This qualitative study examines the current situation, challenges, and facilitating factors in the transmission of Saw-Ou music. Data were collected through live performance observations, document analysis, in-depth interviews, and focus group discussions during a music seminar with three prominent puppet troupes: the Poh Chang Hun Krabok Troupe of Poh Chang Academy of Arts, Rajamangala University of Technology Rattanakosin; the Chuchloed Chamnansilp Troupe in Samut Songkhram; and the Khun Ratt Troupe in Nonthaburi. The findings indicate that all three troupes primarily aim to preserve the tradition of Hun Krabok rather than pursue it professionally, resulting in fewer performance opportunities than in the past. Saw-Ou performers must possess advanced musical and vocal skills to achieve harmonious accompaniment. Each troupe employs a slightly different tuning system for the Saw-Ou, producing distinctive singing and playing styles unique to each group. Consequently, the transmission of Saw-Ou music tends to occur internally within each troupe. Key factors supporting this transmission include integrating Hun Krabok into school curricula, inviting renowned musicians to perform, organizing Wai Khru ceremonies (paying respects to puppetry teachers), promoting Hun Krabok through social media to instill pride among learners, using musical notation, and adapting performances to make them more entertaining. These measures increase accessibility and engagement for both learners and audiences.

Keywords: 1. Transmission of Saw-Ou music 2. Traditional puppetry performances 3. Thai puppetry music

บทนำ

หุ่นกระบอกจัดเป็นศิลปะการแสดงประเภทหนึ่งในบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติที่ขึ้นทะเบียนโดยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2553 นอกจากนี้ ญัตติ กิ่งตระกูล (Kingtakam, 2010, p. 7) ยังกล่าวถึงหุ่นกระบอกไว้ว่า หุ่นกระบอกจัดเป็นมหรสพของชาวบ้านที่คณะหุ่นกระบอกส่วนใหญ่เป็นคณะของสามัญชน จึงเรียกว่า “หุ่นราษฎร” มิได้แสดงในพระราชพิธีซึ่งต่างจากหุ่นหลวงหรือหุ่นใหญ่ ซึ่งเป็นของหลวง หุ่นกระบอกเป็นที่นิยมในหมู่ของชาวบ้าน มักพบการแสดงหุ่นกระบอกในฐานะมหรสพในงานหลวงและงานราษฎร เช่น งานศพ งานแก้บน งานทำขวัญลูก งานทำขวัญนา และงานพิธีอื่น ๆ ในอดีตการแสดงหุ่นกระบอกจะให่วงปีพาทย์และซออยู่เป็นดนตรีประกอบการแสดง

ดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอกในปัจจุบันมี 2 รูปแบบคือ ใช้วงดนตรีสดในการบรรเลงประกอบการแสดงกับใช้การเปิดเพลงจากสื่อเพื่อประกอบการแสดง เดิมทีใช้วงปีพาทย์เครื่องห้าบรรเลงประกอบการแสดงเช่นเดียวกับโขนละครและใช้ซออยู่ในการสืบลอกกับการขับร้อง สอดคล้องกับ ยूरกมลเสรีรัตน์ (Kamolserirat, 1997, pp. 103–106) ที่ได้อธิบายถึงเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอก สามารถใช้ได้ทั้งวงปีพาทย์เครื่องห้า วงปีพาทย์เครื่องคู่ และวงปีพาทย์เครื่องใหญ่ แต่โดยทั่วไปนิยมใช้วงปีพาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย ระนาด ข้องวง ตะโพน กลองแขก และกลองทัด การแสดงหุ่นกระบอกยังมีเครื่องดนตรีนอกเหนือจากเครื่องดนตรีในวงปีพาทย์ คือ ซออู้ กลองตอก และกลองแต้ว

ซออู้เป็นเครื่องดนตรีไทยที่ใช้บรรเลงประกอบการดำเนินเรื่องของการแสดงหุ่นกระบอกนับเป็นเอกลักษณ์สำคัญทางดนตรีที่ใช้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกผ่านเสียงดนตรีควบคู่ไปกับเสียงการขับร้อง ผู้บรรเลงต้องใช้เทคนิคทางดนตรีขั้นสูงประกอบกับความเข้าใจเทคนิคการขับร้องที่เรียกว่า ทางร้อง จึงจะเกิดความกลมกลืนในทางดนตรีไทยได้ ปัญหาสำคัญของการอนุรักษ์หุ่นกระบอกและบทเพลงซออู้คือ ข้อจำกัดในการสืบทอดบทเพลง ซึ่งเป็นผลมาจากหลักการบรรเลงซออู้ที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคลและคณะ รวมถึงจำนวนคณะหุ่นกระบอกที่ลดลง ทำให้โอกาสในการแสดงและสืบทอดน้อยลง อย่างไรก็ตาม การสืบทอดได้รับการส่งเสริมผ่านการบูรณาการเข้ากับการเรียนการสอน การเชิญนักดนตรี

ผู้มีชื่อเสียง การจัดพิธีไหว้ครู การเผยแพร่ผ่านสื่อสังคม การใช้โน้ตเพลง และการปรับการแสดงให้สนุกสนานมากขึ้นเพื่อให้เข้าถึงผู้เรียนและผู้ชมได้ง่ายขึ้น

ผู้วิจัยมีความสนใจเรื่อง “การศึกษาการสืบทอดบทเพลงซออู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก” โดยมุ่งเน้นการสืบสวนภูมิปัญญาทางดนตรีผ่านการสืบทอดบทเพลงซออู้ที่มีน้อยลงผ่านการแสดงดนตรีสดที่ใช้การบรรเลงซออู้ประกอบการแสดง หุ่นกระบอกของคณะหุ่นกระบอกพะวง วิทยาลัยพะวง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร คณะหุ่นกระบอกชูเชิดชานาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม และคณะหุ่นกระบอกคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี ที่ยังคงมีการสืบทอดบทเพลงซออู้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอกในรูปแบบดนตรีสดเพื่อนำเสนอองค์ความรู้บทเพลงซออู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก เพื่อเกิดการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางดนตรีของบทเพลงซออู้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาสถานการณ์และปัญหาในการสืบทอดบทเพลงซออู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก
2. ศึกษาปัจจัยส่งเสริมการสืบทอดบทเพลงซออู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก

การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการสืบทอดบทเพลงซออู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และมีกรอบแนวคิด ดังนี้

1. **หุ่นไทย** หุ่นเป็นวัตถุไม่มีชีวิต จัดเป็นงานศิลปะชนิดหนึ่งสร้างขึ้นโดยมนุษย์แล้วนำมาเคลื่อนไหวเพื่อสื่อความหมายกับผู้คนที่กระทำ อารมณ์ บุคลิกภาพ หุ่นไทยนิยมเล่นมาตั้งแต่โบราณ จัดเป็นมหรสพชนิดหนึ่งที่คู่กับคนไทยมาช้านาน หุ่นไทยนั้นสันนิษฐานว่ามีขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เล่นในสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์เรียกกันว่า หุ่นใหญ่หรือหุ่นหลวง ซึ่งปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนังและจดบันทึกในสมุดหมายเหตุต่าง ๆ การแสดงหุ่นไทย แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) หุ่นหลวงหรือหุ่นใหญ่ 2) หุ่นวังหน้า 3) หุ่นละครเล็ก และ 4) หุ่นกระบอก

2. **หุ่นกระบอกไทย** หุ่นกระบอกเป็นหุ่นที่มีลักษณะเด่นคือ มีไม้กระบอกสำหรับจับถือในตัวหุ่น สูงประมาณฟุตเศษ ไม่มีขา แต่มีผ้าคลุมหรือเสื้อทรงกระสอบ มีมือติดกัน มีด้ามไม้สำหรับไว้ขีดมือเพื่อให้ร้ายรำตามจังหวะ สำหรับความสำคัญ

ของหุ่นกระบอกไทยนั้น ณัฐวรรณ ศิริวรรณ (Siriwan, 2021, p. 42) ได้อธิบายถึงความสำคัญของหุ่นกระบอกไทยไว้ว่า หุ่นกระบอกเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ การเคลื่อนไหว เหมือนมีชีวิตของหุ่นจะช่วยส่งเสริมจินตนาการ รวมถึงเป็นการปลูกฝังแนวคิดต่าง ๆ จากผู้ถ่ายทอดไปถึงผู้รับอีกทั้ง ศรียา หงษ์ยี่สิบเอ็ด (Hongyeesibed, 2021, p. 49) ได้อธิบายถึงหุ่นกระบอกไทยไว้ว่า หุ่นกระบอกไทยเป็นศิลปะการแสดงแขนงหนึ่งของไทยที่มีประวัติศาสตร์และรากเหง้ามาอย่างยาวนาน “หุ่น” เป็นเสมือนตัวแทนผู้ถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและชุมชนที่มีเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไป แสดงถึงอัตลักษณ์และภูมิปัญญาของปรมาจารย์ทางด้านช่างศิลป์และศิลปะการแสดงของไทยที่สืบทอดกัน

จากที่กล่าวมาจึงสามารถสรุปได้ว่า หุ่นกระบอกไทยจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ความเป็นไทย ซึ่งการแสดงหุ่นกระบอกไทยนั้นประกอบด้วยศิลปะชั้นสูงหลายสาขา ที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของปรมาจารย์ทางด้านช่างศิลป์ของไทย

3. พิธีกรรมในการแสดงหุ่นกระบอกไทย โดยทั่วไปทุกคณะจะมีการบูชาครูก่อนแล้วจึงเริ่มทำการแสดง เพราะถือว่าเป็นการรำลึกถึงครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาทางด้านการแสดงหุ่นกระบอกและการแสดงดนตรี จากการสัมภาษณ์นักดนตรีที่บรรเลงประกอบการแสดงหุ่นกระบอกไทย ได้อธิบายไว้ดังนี้ การบูชาครูก่อนเริ่มทำการแสดงหุ่นกระบอกทุกครั้ง จะมีการตั้งตัวหุ่นพระครูฤาษีและหุ่นทุกตัวที่จะแสดงในวันนั้น ๆ มักนิยมตั้งเสียบตัวหุ่นไว้ทางขวามือของประตูที่หุ่นจะออกจาก (S. Phuangklat, T. Sukunkittikrai, & A. Inyong, personal communication, July 23, July 31, & November 10, 2024) โดยให้ผู้อาวุโสของวงหรือผู้เชิดตัวนายโรงรำซำปี ไหว้ครู จุดธูปเทียนบูชาคุณพระรัตนตรัย และขณะที่ผู้เชิดทำการสักการบูชาครูอยู่ ทางดนตรีที่พากย์ก็จะจุดธูปเทียน ดอกไม้ และเงินค่ากำนัล 6 บาท ใส่พานให้หัวหน้าวงเป็นผู้อธิษฐาน เสร็จแล้วนำดอกไม้ ธูปเทียนเสียบข้างตะโพน ซึ่งนักดนตรีถือว่าตะโพนเป็นสัญลักษณ์ของพระประคนธรรพ์ เทพเจ้าแห่งการดนตรี ถือเป็นอันเสร็จพิธี และในบางคณะจะมีการต่อรูปจนกว่าจะเสร็จพิธีบูชาครูแล้วจึงเริ่มทำการแสดงได้ (W. Pansenjutipha & K. Kaewon, personal communication, June 29, July 3, & July 25, 2024) จากที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า พิธีกรรมในการแสดงหุ่นกระบอกไทย โดยทั่วไปการไหว้ครูหุ่นกระบอกไทยมี 2 พิธี คือ พิธีบูชาครูประจำปี กับพิธีไหว้ครูก่อนการแสดง

สำหรับการไหว้ครูประจำปี จะคล้ายกับการไหว้ครูดนตรีไทย นาฏศิลป์ แต่เปลี่ยนจากการครอบครูเป็นการจับมือหุ่นกระบอกแทน

4. แนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นแนวความคิดของสำนักวัฒนธรรมศึกษา (cultural studies) กาญจนา แก้วเทพ และคณะ (Kaewthep et al., 2006, pp. 49–51) ได้อธิบายไว้ว่า การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม (cultural reproduction) แนวคิดนี้มีหลักการสำคัญ ๆ ของทฤษฎี ดังนี้ 1) วัฒนธรรมหรือสิ่งที่ศึกษาจะต้องมี “กระบวนการผลิต (cultural production)” 2) ในการผลิตซ้ำต้องมีการสืบทอด ส่งต่อเพื่อขยายผู้ส่งสาร และ 3) การผลิตซ้ำต้องมีแนวคิดบางอย่างซึ่งผู้ที่ศึกษาต้องสรุปความให้ได้

การศึกษารากฐานทางดนตรีของการใช้บทเพลงซอฮู้ในการแสดงหุ่นกระบอกในมุมมองของแนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เป็นการให้ความสำคัญเรื่องการส่งต่อความรู้จากรุ่นสู่รุ่นโดยการถ่ายทอดเรื่องราวและจิตสำนึกทางดนตรีผ่านการแสดงพื้นบ้านของไทยที่มีกระบวนการเกิดขึ้นจากภายในของกลุ่มคนที่เป็นคณะนักแสดง นักดนตรี ทายาทเจ้าของคณะและชุมชน ท่ามกลางความสัมพันธ์กับชุมชน ใช้กระบวนการในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมดนตรีเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาเพื่อวิเคราะห์การรับและส่งต่อความรู้การแสดงหุ่นกระบอกและการฟื้นฟูของแต่ละคณะ

5. แนวคิดปรากฏการณ์นิยม (phenomenology theory) มีสมมติฐานสำคัญอยู่ที่ว่ามนุษย์เป็นผู้สร้างความหมายสร้างความแท้จริงในสังคม แล้วทำความเข้าใจร่วมกัน และยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในการกระทำระหว่างกัน หรือดำรงชีวิตอยู่ด้วยกัน ตามแนวความคิดนี้ มนุษย์จึงเป็นตัวสำคัญเป็นตัวการให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า โครงสร้างสังคม แต่โครงสร้างสังคมที่มนุษย์เองเป็นคนสร้างขึ้นนั้นภายหลังที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้ว ก็อาจมีผลเป็นตัวบังคับ เป็นตัวแบบให้มนุษย์ต้องปฏิบัติตามได้ โครงสร้างสังคมจึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่สมมุติขึ้นมาก่อนอย่างทฤษฎีอื่นและเป็นสิ่งที่ตามมาทีหลัง ถือเป็นผลผลิตของมนุษย์ (Kitiarsa, 2003, pp. 65–72; Kaewthep et al., 2006, pp. 105–125)

การศึกษามรดกเพลงซอฮู้ในการแสดงหุ่นกระบอกใช้แนวคิดปรากฏการณ์นิยม (phenomenology) เป็นกรอบในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของการสืบทอดบทเพลงซอฮู้ที่ใช้ประกอบการแสดงหุ่นกระบอกในปัจจุบัน ตลอดจนความหมายที่แท้จริงของการสืบทอดบทเพลงซอฮู้ผ่านประสบการณ์ตรงของผู้บรรเลงซอฮู้ในการ

ทำหน้าที่ส่งต่อความรู้ทางดนตรีและบริบททางวัฒนธรรมรอบข้างผ่านกระบวนการสืบทอดบทเพลงชอู้ รวมถึงการตีความเรื่องบทบาทและสถานภาพของบทเพลงหุ่นกระบอกที่บรรเลงด้วยชอู้ท่ามกลางการสื่อสารระหว่างผู้บรรเลง ผู้สอน ผู้เรียน และผู้ชมการแสดงหุ่นกระบอกในปัจจุบัน

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วันชัย เอื้อจิตรเมศ (Uejitmet, 1998, pp. 10–23) กล่าวว่าเพลงหุ่นกระบอกเป็นเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงอีกเพลงหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากเพลงอื่น ๆ เพราะเหตุที่ว่าผู้บรรเลงชอู้จะต้องใช้ปฏิภาณและความสามารถในการสร้างทำนองให้เกิดความกลมกลืนไปกับทำนองร้อง มีการประดิษฐ์ทำนองสำหรับส่งผลไปถึงเพลงอื่น ๆ มี “ฉิ่ง” เป็นเครื่องดนตรีควบคุมจังหวะ แต่ลักษณะของเพลงหุ่นกระบอกนั้นจะมีวิธีบรรเลงฉิ่งในลักษณะ ฉิ่ง ฉิ่ง ฉับ โดยมีกลองตอกและกลองแต้วตีประกอบด้วย

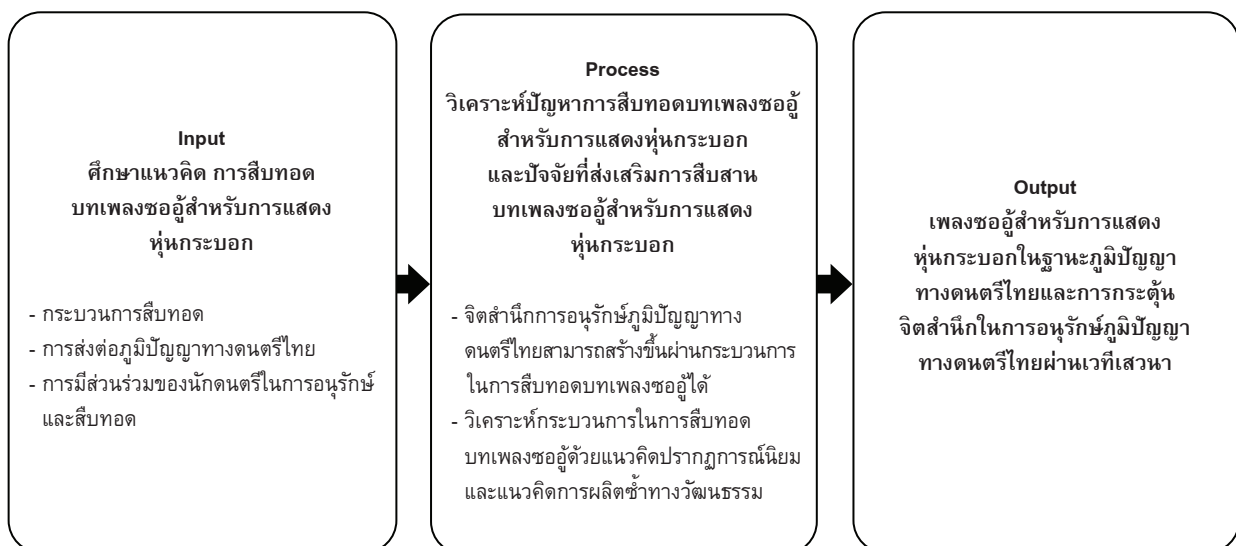
ปราณี เพียรชนะ (Phianchana, 2017, pp. 137–138) ได้อธิบายถึงการถ่ายทอดดนตรีไทยโดยวิธีการสอนแบบมุขปาฐะใช้การบรรยายและการสาธิต ซึ่งเป็นวิธีการที่เน้นการฟัง สอนอย่างเป็นขั้นตอน จะสอนทีละทักษะ ไม่มีการสอนแบบรีบเร่ง สอนไปที่ละขั้น ลูกศิษย์ต้องปฏิบัติให้ได้ถูกต้องและชำนาญจะผ่านไปฝึกในทักษะหรือขั้นตอนต่อไปโดยสอนตามความสามารถของผู้เรียน เนื่องจากลูกศิษย์แต่ละคนมีความสามารถไม่เหมือนกัน และระหว่างที่สอนก็สอดแทรก

คุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวกับบทเพลง จารีตทางดนตรีไทยไปด้วย

จากการศึกษาของ สุทธิดา พุทรักษา (Puttarugsa, 2023, pp. 78–180) พบว่าการแสดงหุ่นกระบอกเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยได้รับความนิยมนิยมเรื่อยมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2541 ได้เกิดคณะหุ่นกระบอกพะวงช้างขึ้น ริเริ่มโดยครูสุขสันต์ พ่วงกลัด ซึ่งครูชั้น สกุลแก้ว เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ที่ชัดเจนทั้งเรื่องของดนตรีประกอบการแสดงที่มีชอู้บรรเลงร่วมกับวงปี่พาทย์จึงเกิดหลักการบรรเลง คือ 1) เทียบเสียงชอู้ให้เสียงสูงกว่าปี่พาทย์ 1 เสียงเพื่อสะดวกต่อการสีทำนองหุ่นกระบอก 2) สีสดเสียง 1 เสียงในเพลงที่บรรเลงร่วมกับวงปี่พาทย์ พบกลวิธีบรรเลงชอู้ทั้งหมด 11 กลวิธี สามารถจำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่ ทำนองหุ่นกระบอก ทำนองในเพลงหน้าพาทย์ ทำนองเพลงเกร็ด และทำนองเพลงร้องสองชั้น

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งเน้นการสืบทอดบทเพลงชอู้ในการแสดงหุ่นกระบอกโดยวิเคราะห์ปัญหาและปัจจัยที่ส่งเสริมการอนุรักษ์เพลงชอู้พร้อมเสนอแนวทางอนุรักษ์ในบริบทภูมิปัญญาดนตรีไทยและสร้างจิตสำนึกผ่านเวทีเสวนาเชิงวิชาการดนตรีตามกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ

- 1) คณะหุ่นกระบอกที่จัดการแสดงในปัจจุบัน 20 คณะ
- 2) หัวหน้าคณะหุ่นกระบอก จำนวน 20 คน
- 3) นักดนตรีไทยประจำคณะหุ่นกระบอก จำนวนประมาณ

100 คน

4) นักดนตรีผู้บรรเลงซอฮู้

5) นักวิชาการและผู้รู้ทางดนตรีไทย

1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ

1) คณะหุ่นกระบอกที่จัดการแสดงในปัจจุบัน ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (1) เป็นคณะหุ่นกระบอกที่มีการแสดงอย่างต่อเนื่อง (2) เป็นคณะหุ่นกระบอกที่ใช้ซอฮู้บรรเลงแสดงในการแสดงหุ่นกระบอก และ (3) เป็นคณะหุ่นกระบอกที่มีความสนใจให้ข้อมูลเรื่องเทคนิคการบรรเลงซอฮู้ในการประกอบการแสดงหุ่นกระบอก ทั้งนี้ หุ่นกระบอก 3 คณะที่ผู้วิจัยเลือก ได้แก่ (1) คณะหุ่นกระบอกพะวงช้าง วิทยาลัยพะวงช้าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี กรุงเทพมหานคร (2) คณะหุ่นกระบอกชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม และ (3) คณะหุ่นกระบอกคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี

2) หัวหน้าคณะหุ่นกระบอก จำนวน 3 คน ที่มีคุณสมบัติตามข้อ 1

3) นักดนตรีไทยประจำคณะหุ่นกระบอก จำนวน 3 คณะตามข้อ 1 คณะละ 5 คน รวม 15 คน

4) นักดนตรีผู้บรรเลงซอฮู้ 3 คณะ ตามข้อ 1 คณะละ 1 คน รวม 3 คน

5) นักวิชาการและผู้รู้ทางดนตรีไทย จำนวน 3 คน โดยมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (1) เป็นผู้มีความรู้ทางด้านดนตรีไทย โดยทำงานทางด้านดนตรีไทย ไม่น้อยกว่า 10 ปี (2) อายุ ไม่น้อยกว่า 30 ปี และ (3) มีคุณวุฒิทางการศึกษาด้านดนตรีไทย ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรี หรือมีความเชี่ยวชาญทางด้านการบรรเลงซอฮู้หรือการขับร้อง ไม่น้อยกว่า 10 ปี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นแบบสัมภาษณ์ 3 ชุด ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 1 ใช้สัมภาษณ์เจ้าของคณะหุ่นกระบอก แบบสัมภาษณ์ชุดที่ 2 ใช้สัมภาษณ์นักดนตรีไทยประจำคณะหุ่นกระบอก/นักดนตรีผู้บรรเลงซอฮู้ และแบบสัมภาษณ์ชุดที่ 3 ใช้สัมภาษณ์นักวิชาการและผู้รู้ทางดนตรีไทย

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับ ดังนี้

3.1 ศึกษาความรู้เกี่ยวกับหลักการสร้างแบบสัมภาษณ์ จากตำรา เอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ โดยเลือกใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (unstructured interview form) โดยกำหนดประเด็นคำถามหลักและอาจมีการเพิ่มประเด็นอื่น ๆ ระหว่างการสนทนา

3.2 ศึกษาวัตถุประสงค์ของการวิจัยและกำหนดประเด็นที่ต้องการถามตามวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์

3.3 ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ฉบับร่างที่สร้างขึ้นเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน เพื่อตรวจพิจารณาความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา และหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Congruence: IOC) เกณฑ์การพิจารณาค่า IOC มากกว่า หรือเท่ากับ 0.5 แสดงว่าใช้ได้ ให้คงไว้ หากมีค่าต่ำกว่า 0.5 แสดงว่าจะต้องทำการแก้ไขหรือปรับปรุง โดยทำการพิจารณาจากข้อเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ

3.4 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปทดสอบ (try out) กับผู้บรรเลงเพลงหุ่นที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเพื่อพิจารณาความเข้าใจในคำถาม และตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

3.5 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นปรับปรุงอีกครั้งก่อนนำไปใช้จริง

3.6 จัดพิมพ์แบบสอบถามที่ตรวจแก้ไข เพื่อนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลกลุ่มตัวอย่างต่อไป

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองตั้งแต่พฤษภาคม 2567 – กันยายน 2567 โดยยื่นหนังสือขออนุญาตดำเนินการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย พร้อมแนบหนังสือรับรองมาตรฐานจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ไปยัง 1) คณะหุ่นกระบอกพะวงช้าง วิทยาลัยพะวงช้าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี กรุงเทพมหานคร 2) คณะหุ่นกระบอกชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม 3) คณะหุ่นกระบอกคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี รวมถึงสัมภาษณ์นักวิชาการ อาจารย์ ปราชญ์ทางดนตรี ในประเด็นเกี่ยวกับข้อมูลหุ่นกระบอกไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน เครื่องดนตรีที่ใช้เพื่อแสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาของการแสดงหุ่นกระบอกในประเทศไทย การสัมภาษณ์นักดนตรีในประเด็นเกี่ยวกับเพลงที่ใช้ซอฮู้บรรเลง แรบบันดาลใจ ข้อจำกัดในการบรรเลง และสำรวจสถานที่จริงของคณะหุ่นกระบอกไทยที่มีการบรรเลงเพลง

หุ่นกระบอกในปัจจุบัน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังดำเนินการจัดเสวนาวิชาการดนตรี เรื่อง บทเพลงซออุสำหรับการแสดงหุ่นกระบอก ซึ่งถือเป็นหนึ่งในวิธีดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อรวบรวมความคิดเห็นจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญแล้วนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพื่อให้ผลการวิจัยมีความครอบคลุมและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล (data analysis) ผู้วิจัยใช้แนวคิดปรากฏการณ์นิยมและแนวคิดการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อศึกษาความเข้าใจของผู้บรรเลงซออุในการถ่ายทอดความรู้และคุณค่าทางวัฒนธรรมผ่านการแสดงหุ่นกระบอกและการส่งต่อองค์ความรู้และจิตวิญญาณทางดนตรีจากรุ่นสู่รุ่นในกลุ่มนักแสดง นักดนตรี และชุมชน

นิยามศัพท์เฉพาะ

เพลงหุ่นกระบอก หมายถึง การใช้ซออุบรรเลงทำนองเฉพาะที่ชื่อว่าทำนองหุ่นกระบอกคล้าไปกับการขับร้องจนจบตามคำกลอนในแต่ละบทเพื่อเป็นการดำเนินเรื่องของการแสดงหุ่นกระบอกโดยทั่วไป จะมีการบรรเลงเพลงอื่นต่อท้าย เช่น ต่อท้ายด้วยเพลงโอดจะเรียกว่า เพลงหุ่นกระบอกกลโอด หากต่อท้ายด้วยเพลงเสมอจะเรียกว่า เพลงหุ่นกระบอกกลเสมอ แต่หากใช้การเจรจาต่อท้ายแทนบทเพลงจะเรียกว่า เพลงหุ่นกระบอกกลเจรจา

ผลการวิจัย

จากการสัมภาษณ์เจ้าของคณะแต่ละคณะ นักดนตรีผู้บรรเลงซออุ และการจัดเสวนาวิชาการดนตรี เพื่อรวบรวมความคิดเห็นของนักวิชาการและผู้รู้ทางดนตรี ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา โดยขอเสนอผลการศึกษาดังนี้

1. สถานการณ์และปัญหาในการสืบทอดบทเพลงซออุสำหรับการแสดงหุ่นกระบอก

1.1 สถานการณ์ของหุ่นกระบอกไทยในปัจจุบัน

1) หุ่นกระบอกคณะเพาะช่าง วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร มีอาจารย์สุสันต์ พวงกลัด อาจารย์ประจำวิชาหัตถศิลป์เป็นผู้ก่อตั้ง มีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาและสืบทอดการแสดงหุ่นกระบอก รวมถึงเป็นการพัฒนาศักยภาพและส่งเสริมคุณค่าผลงานของนักศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ

ชั้นสูง (ปวส.) เริ่มแสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2543 แสดงเรื่องสังข์ทอง ตอนรจนาเลือกคู่ ในงานพัทยาคารนิวัลและได้รับโอกาสให้ทำการแสดงต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐและภาคเอกชนอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

2) หุ่นกระบอกคณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้ก่อตั้ง คือ ครูวงษ์ รวมสุข ได้รับรางวัลโล่เชิดชูเกียรติ “ศิลปินพื้นบ้านดีเด่นทางวัฒนธรรม” (สาขาหุ่นกระบอก) ประจำภาคตะวันตก เมื่อปี พ.ศ. 2529 ต่อมานางกรรณิการ์ แก้วอ่อน และครูอภิชาติ อินทร์ยงค์ เป็นผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของครูวงษ์ต่อโดยถ่ายทอดความรู้การเชิดหุ่นกระบอกและดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอกให้กับลูกศิษย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาและสืบสานการแสดงหุ่นกระบอก

3) หุ่นกระบอกคณะคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี โดยมีคุณศิริรัตน์ ปานเสน ชาวจังหวัดนนทบุรี เป็นหัวหน้าคณะ คุณรัตน์เป็นผู้สนับสนุนกิจกรรมด้านศิลปการแสดงของไทยหลายแขนง เช่น การแสดงโขน ละครชาตรี ลิเกทรงเครื่อง และการแสดงหุ่นกระบอก ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางด้านการแสดงหุ่นกระบอกจากหลายคณะ จัดการแสดงหุ่นครั้งแรกที่ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์เมื่อปี พ.ศ. 2542 เรื่องพระอภัยมณี ตอนพบสามพรามณ์และนางผีเสื้อสมุทร ผู้เชิดหุ่นใช้วิธียืนเชิด เนื่องจากสะดวกกับผู้เชิดซึ่งนั่งเชิดกับพื้น อาจไม่สะดวก ใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่และใช้ซออุสี่ประกอบการแสดง ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ปัจจุบันได้สร้างหุ่นกระบอกสำหรับการแสดงในคณะของตนเอง ประมาณ 350 ตัว

ปัญหาการอนุรักษ์หุ่นกระบอกและการสืบทอดบทเพลงซออุ เป็นผลมาจากการแสดงหุ่นกระบอกของทั้ง 3 คณะเป็นการแสดงเพื่อการอนุรักษ์หุ่นกระบอกให้คงอยู่มากกว่าการแสดงเพื่อประกอบอาชีพ โอกาสในการแสดงจึงมีไม่มาก ทำให้องค์ความรู้บทเพลงซออุสำหรับการแสดงหุ่นกระบอกได้รับการสืบทอดเฉพาะในกลุ่มเล็ก ๆ ยังไม่ถูกเผยแพร่หรือขยายออกไปสู่สาธารณชนในวงกว้าง ประกอบกับความจำเป็นในการใช้ทักษะทางดนตรีขั้นสูงและความเข้าใจด้านการขับร้องเพื่อให้เกิดความไพเราะ

1.2 การสืบทอดองค์ความรู้บทเพลงซออุสำหรับการแสดงหุ่นกระบอก

องค์ความรู้บทเพลงซออุประกอบบทละครเรื่อง พระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร คณะเพาะช่าง วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร

คณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม และคณะ
คุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี สำหรับเอกลักษณ์ที่เด่นชัด
เกี่ยวกับขออุ้ในการบรรเลงของแต่ละคณะสามารถสรุปได้
ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 องค์ความรู้บทเพลงขออุ้ประกอบบทละครเรื่อง พระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร

องค์ความรู้	คณะเพาะช่าง กรุงเทพมหานคร	คณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม	คณะคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี
1. การเทียบเสียงขออุ้	สูงขึ้น 2 เสียง แล้วลดลง 1 เสียง ให้เข้ากับวงปี่พาทย์	สูงขึ้น 1 เสียง ลดทอนเสียงเอง ในบางเพลง	สูงขึ้น 1 เสียง ลดทอนเสียงเอง
2. กลวิธีบรรเลงขออุ้	8 กลวิธี ได้แก่ พรหมปิด, พรหมเปิด, สีเกลื่อน, สีสะบัดเสียงเดียว, สีสะบัดสามเสียง, สีครั้น, สีประ และสียกเยื้อง	9 กลวิธี ได้แก่ พรหมปิด, พรหมเปิด, สีเกลื่อน, สีสะบัดเสียงเดียว, สีสะบัดสามเสียง, สีครั้น, สีประ, สียกเยื้อง และสีเน้นเสียงแรก	11 กลวิธี ได้แก่ พรหมปิด, พรหมเปิด, สีเกลื่อน, สีสะบัด, สีสะบัดเสียงเดียว, สีครั้น, กระทบเสียง, สีนิ้วขัด, สีประ, สีสะบัดเน้นเสียงแรก และสียกเยื้อง
3. ประเภทเพลงที่ใช้	3 ประเภท ได้แก่ เพลงหน้าพาทย์ – เพลงวา, เพลงไหว้ครูหุ่นกระบอก และเพลงหุ่นกระบอก	8 ประเภท ได้แก่ เพลงชุดโหมโรงเย็น, เพลงเบิกโรง, เพลงหุ่นกระบอก, เพลงสังฆาร,า, เพลงหน้าพาทย์, เพลงเกร็ด, เพลงร้องสองชั้น และเพลงชั้นเดียว	8 ประเภท ได้แก่ เพลงชุดโหมโรงเย็น, เพลงเบิกโรงหุ่น, เพลงไหว้ครู, เพลงหุ่นกระบอก, เพลงสังฆาร,า, เพลงหน้าพาทย์, เพลงสองชั้น และ เพลงชั้นเดียว
4. ทำนองลงในเพลง หุ่นกระบอก	เพลงหุ่นกระบอกกลางเจรจา	3 รูปแบบ ได้แก่ เพลงหุ่นกระบอก ลงเพลงโอด, เพลงหุ่นกระบอกกลาง เจรจา และเพลงสังฆารลงเพลงเชิด	เพลงหุ่นกระบอกกลางเพลงโอด และลง เพลงเชิด

จากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของ
หลักการบรรเลงบทเพลงขออุ้ของแต่ละคณะที่มีการประยุกต์
การบรรเลงตามบริบทของการแสดง ไม่ว่าจะเป็นการเทียบ
เสียง กลวิธีบรรเลง ประเภทของเพลงที่ใช้ และทำนองที่ลง
ในเพลงหุ่นกระบอก ซึ่งสะท้อนถึงการพัฒนาและการ
ถ่ายทอดองค์ความรู้ทางดนตรีที่มีความยืดหยุ่นและเชื่อมโยง
กับภูมิปัญญาของครูผู้สอนในแต่ละคณะ

1.3 ลำดับการแสดงหุ่นกระบอกเรื่อง พระอภัยมณี
ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร

1) คณะเพาะช่าง วิทยาลัยเพาะช่าง มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร มีลำดับ
การแสดง ดังนี้ (1) ขออุ้และวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงวา
(2) ขออุ้บรรเลงเพลงไหว้ครูหุ่นกระบอก วงปี่พาทย์บรรเลง
เพลงเสมอ เพลงรว เพลงซำป้อนอก (หุ่นกระบอกไหว้ครูออกกรา) เพลงรว
เพลงสามลา (3) ดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร (4) วงปี่พาทย์บรรเลงเพลงเตาะเตะ (ผู้เชิด
หุ่นกระบอกออกพร้อมหุ่นกระบอก)

2) คณะชูเชิดชำนาญศิลป์ จังหวัดสมุทรสงคราม มีลำดับ
การแสดง ดังนี้ (1) ขออุ้และวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงโหมโรงเย็น
(2) ขออุ้และวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงวา (3) ขออุ้บรรเลงเพลง
เบิกโรงหุ่นกระบอก ขออุ้และวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงเสมอ เพลงรว
เพลงซำป้อนอก (หุ่นกระบอกไหว้ครูออกกรา) เพลงรว
เพลงสามลา (4) ดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร
(ปรับเปลี่ยน-ลด ตามสถานการณ์) (5) วงปี่พาทย์บรรเลงเพลง
กรรารำ จบการแสดงหุ่นกระบอก

3) คณะคุณรัตน์ จังหวัดนนทบุรี มีลำดับการแสดง ดังนี้
(1) ขออุ้และวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงโหมโรงเย็น (2) ขออุ้และ
วงปี่พาทย์บรรเลงเพลงวา (3) ขออุ้บรรเลงเพลงเบิกโรง
หุ่นกระบอก ขออุ้และวงปี่พาทย์บรรเลงเพลงเสมอ เพลงรว
เพลงซำป้อนอก (หุ่นกระบอกไหว้ครูออกกรา) เพลงปิ่นตลึ่งนอก
เพลงรวสามลา (4) ดำเนินเรื่องพระอภัยมณี ตอนหนีนางผีเสื้อสมุทร (ปรับเปลี่ยน-ลด ตามสถานการณ์) (5) วงปี่พาทย์
บรรเลงเพลงสองชั้นหรือเพลงชั้นเดียว นักแสดงออกมา
พร้อมหุ่นกระบอก จบการแสดงหุ่นกระบอก

2. ปัจจัยส่งเสริมการสืบทอดบทเพลงชอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก

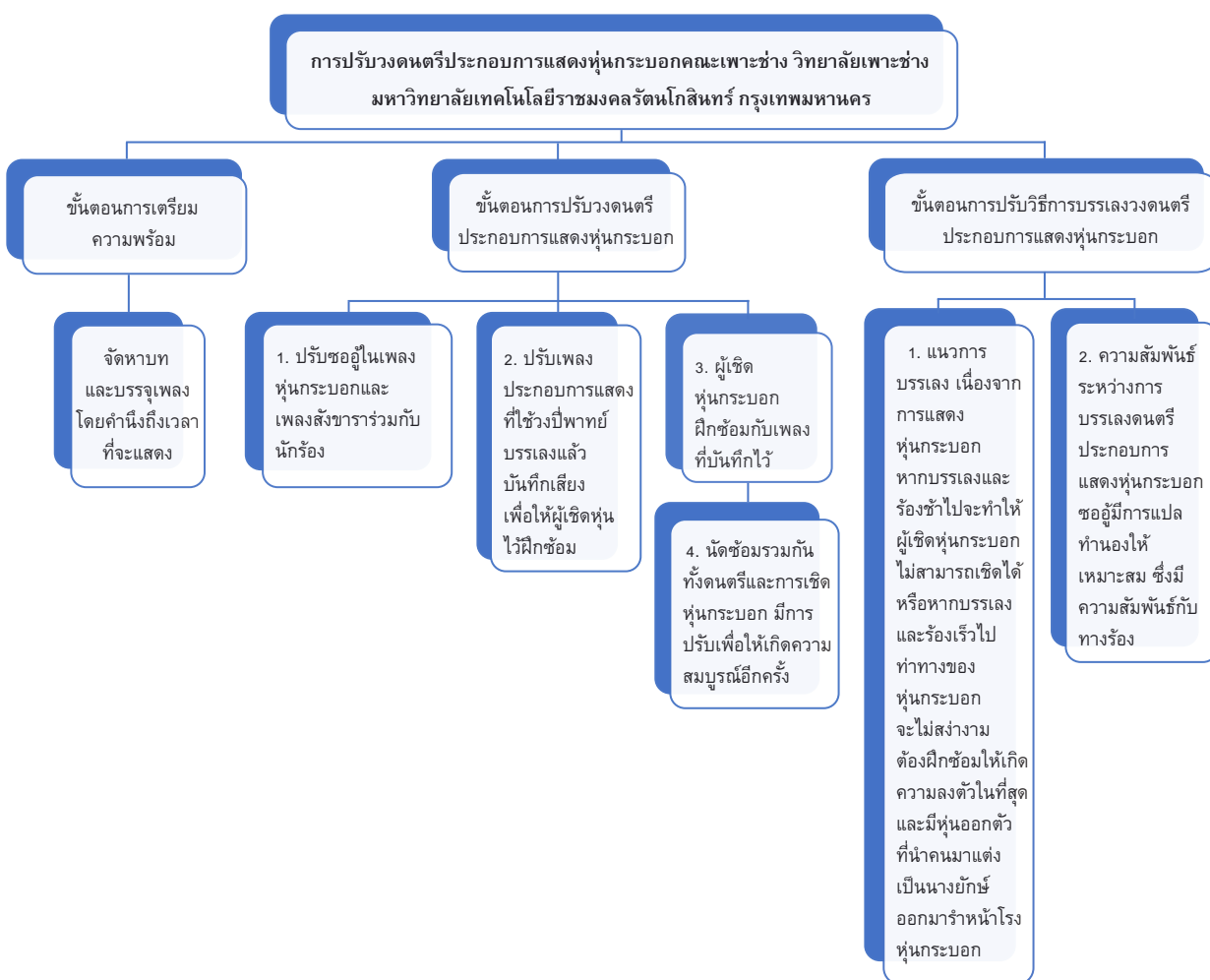
2.1 การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ภูมิปัญญาบทเพลงชอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกแก่คนรุ่นต่อไป พบการสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ด้วยการบูรณาการกับการเรียนการสอนของคณะหุ่นกระบอกสถาบันการศึกษาในส่วนของการยววิชาเลือกที่เกี่ยวกับหุ่นกระบอก รายวิชาชมรมดนตรีไทยที่ใช้การต่อเพลงสำหรับหุ่นกระบอก ชมรมหุ่นกระบอกไทย การสร้างความน่าสนใจแก่เยาวชน และการดึงดูดเยาวชนด้วยการนำนักดนตรีอาวุโสที่ประสบความสำเร็จทางดนตรีมาร่วมบรรเลงในคณะของคณะหุ่นกระบอกในท้องถิ่น

2.2 การสร้างความเข้มแข็งในฐานะสำนักดนตรีผ่านผู้บรรเลงชอู้ พบว่า กระบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็ง

ของสำนักดนตรี มีขั้นตอน ดังนี้ 1) หัวหน้าคณะมีการอำนวยความสะดวกในการจัดหาบทละคร รวมถึงเพลงที่ใช้และโน้ตเพลง 2) มีการถ่ายทอดเทคนิคการบรรเลงตามความสามารถของผู้บรรเลง และ 3) มีพื้นที่ให้ผู้บรรเลงชอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกได้เผยแพร่

2.3 การปรับวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอกแต่ละคณะ

1) การปรับวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก คณะเพาะช่างมีขั้นตอนในการปรับวง ประกอบด้วย ขั้นตอนการเตรียมความพร้อม ขั้นตอนการปรับวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก และขั้นตอนการปรับวิธีการบรรเลงวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 การปรับวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก คณะเพาะช่าง (ที่มา : Phojnicha Roeksamut)

2) การปรับวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก คณะชูเชิดชานาญศิลป์ มีขั้นตอนในการปรับวง ประกอบด้วย ขั้นตอนการเตรียมความพร้อม ขั้นตอนการปรับวงดนตรี

ประกอบการแสดงหุ่นกระบอก และขั้นตอนการปรับวิธีการบรรเลงวงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 การปรับปรุงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก คณะซอู้เขตนานาชาติ (ที่มา : Phojnicha Roeksamut)

3) การปรับปรุงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก คณะคุณรัตน์ มีขั้นตอนในการปรับปรุง ประกอบด้วย ขั้นตอนการเตรียมความพร้อม ขั้นตอนการปรับปรุงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก ขั้นตอนการปรับวิธีการบรรเลงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 การปรับปรุงดนตรีประกอบการแสดงหุ่นกระบอก คณะคุณรัตน์ (ที่มา : Phojnicha Roeksamut)

2.4 การรับและส่งต่อความรู้การแสดงหุ่นกระบอกและการฟื้นฟูของแต่ละคณะ มีการเพิ่มช่องทางส่งต่อความรู้การแสดงหุ่นกระบอกผ่านพิธีไหว้ครูที่มีการใช้หุ่นกระบอกแสดงการไหว้ครู การผสมผสานการถ่ายทอดบทเพลงแบบ मुखपात्र และการบันทึกโน้ตเพลง การเผยแพร่ศิลปะซอฮู้และหุ่นกระบอกผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น Line, Facebook, YouTube, TikTok, เว็บไซต์ เป็นต้น มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานมรดกวัฒนธรรมไทยให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ การเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายควรปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับวัย ความสนใจและบริบทของผู้รับสาร การผสมผสานกิจกรรมวิชาการกับสื่อดิจิทัลช่วยเพิ่มโอกาสการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ พิธีไหว้ครูไม่ได้เป็นเพียงพิธีกรรมที่ทำตามประเพณีเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสืบทอดและพัฒนาความรู้เกี่ยวกับหุ่นกระบอกให้คงอยู่ต่อไป ทั้งการแสดงความเคารพ ความกตัญญูและการเรียนรู้จากครูอาจารย์ ถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ศิลปะการแสดงหุ่นกระบอกยังคงมีคุณค่าและเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทยสืบไป

สำหรับปัจจัยที่ช่วยส่งเสริมการสืบทอดบทเพลงซอฮู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกครอบคลุมหลายมิติ ทั้งการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ผ่านการบูรณาการกระบวนการเรียนการสอนและกิจกรรมดนตรีไทย เพื่อปลูกฝังความรักและความเข้าใจในคุณค่าของบทเพลงซอฮู้แก่เยาวชน ควบคู่กับการสร้างความเข้มแข็งของคณะดนตรีโดยการสนับสนุนจากหัวหน้าคณะ นอกจากนี้ยังมีการปรับวงดนตรีประกอบการแสดงของแต่ละคณะอย่างเป็นระบบ เพื่อเพิ่มคุณภาพและความสมบูรณ์ของการแสดง สำหรับการถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ศิษย์ ทั้งผ่านพิธีไหว้ครู การบันทึกโน้ตเพลงและการเผยแพร่ทางสื่อสังคม รวมถึงการจัดสัมมนาทางวิชาการและการมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน เช่น การจัดแสดงในห้องถิ่นหรือร่วมกิจกรรมประเพณี ซึ่งล้วนเป็นวิธีการช่วยอนุรักษ์ พัฒนา และส่งต่อศิลปะอันทรงคุณค่านี้สู่อนาคตอย่างยั่งยืน เพื่ออนุรักษ์และสืบสานศิลปะการบรรเลงซอฮู้และการแสดงหุ่นกระบอกให้คงคุณค่าของชาติต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

ในการอภิปรายผล ผู้วิจัยพบประเด็นในการอภิปรายผลทั้งหมด 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การสืบทอดองค์ความรู้บทเพลงซอฮู้ในการแสดงหุ่นกระบอกของแต่ละคณะ มีการเทียบเสียงซอฮู้

ให้สอดคล้องกับวงปีพาทย์ไม่แข็ง เพื่อความสะดวกในการบรรเลง กลวิธีส่วนใหญ่เป็นการสืบทอดแบบต้นสด โดยผู้บรรเลงต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจ และประสบการณ์โดยยึดทางร้องเป็นหลักเพื่อให้เกิดความกลมกลืน ทั้งยังมีการประดิษฐ์ทำนองเพลงหุ่นกระบอกเฉพาะสำหรับส่งต่อไปยังเพลงอื่น ๆ เช่น เพลงโอด และเพลงเชิด สอดคล้องกับ วันชัย เอื้อจิตรเมศ (Uejitmet, 1998, pp. 10–23) ที่ได้อธิบายว่า เพลงหุ่นกระบอกต้องอาศัยปฏิภาณและความสามารถของผู้บรรเลงซอฮู้ในการสร้างทำนองให้สอดคล้องกับทำนองร้อง โดยมีการประดิษฐ์ทำนองในช่วงลงจบของเพลงเพื่อเชื่อมโยงไปยังเพลงอื่น ๆ ได้แก่ 1) การประดิษฐ์ทำนองร้องเพลงหุ่นกระบอกในช่วงลงจบของเพลงเพื่อการลงบทเจรจา 2) การประดิษฐ์ทำนองร้องเพลงหุ่นกระบอกในช่วงลงจบของเพลงหุ่นกระบอกให้มีทำนองในลักษณะครวญ เพื่อการลงเพลงหน้าพาทย์โอด 3) การประดิษฐ์ทำนองร้องเพลงหุ่นกระบอกในช่วงลงจบของเพลงหุ่นกระบอกเพื่อการลงเพลงหน้าพาทย์ เชิด เสมอ และรัว อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการแสดงหุ่นกระบอกของทั้ง 3 คณะมุ่งเน้นเพื่อการอนุรักษ์มากกว่าประกอบอาชีพ ส่งผลให้องค์ความรู้ด้านบทเพลงซอฮู้ถูกสืบทอดเฉพาะในกลุ่มเล็ก ๆ ยังไม่แพร่หลายสู่สาธารณะ เนื่องจากการบรรเลงซอฮู้ต้องใช้ทักษะขั้นสูงและความเข้าใจลึกซึ้งทั้งด้านการขับร้องและศิลปะหุ่นกระบอก ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นข้อจำกัดต่อการอนุรักษ์และสืบทอดองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าให้คงอยู่ต่อไปในวงกว้าง

ประเด็นที่ 2 ความเชื่อเกี่ยวกับการแสดงหุ่นกระบอก ก่อนเริ่มการแสดงหุ่นกระบอกทุกครั้งเพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณพระรัตนตรัย คุณบิดา-มารดา และเป็นการขอพรเทวดาให้ช่วยปกปักษ์รักษาเพื่อความเป็นสิริมงคลกับนักดนตรี ผู้แสดง ตลอดจนผู้ชม เพลงที่ใช้ทั้งร้อง-รำและการบรรเลงดนตรี ได้แก่ เพลงข้าบ้นอก เพลงปิ่นดลิ่งนอก จากนั้นวงปีพาทย์บรรเลงเพลงรัวสามลา จึงถือเป็นการเสร็จพิธีไหว้ครู แล้วจึงเริ่มการแสดง สอดคล้องกับ จักรพันธ์ โพษะยกฤต (Posayakrit, 1986, pp. 109–111) ที่ได้กล่าวถึงการไหว้ครู หุ่นกระบอกไทยนั้น มี 2 พิธี คือ 1) พิธีบูชาครูประจำปี พิธีนี้ถือเป็นการไหว้ครูใหญ่ มักทำในวันพฤหัสบดี เพราะถือกันว่าเป็นวันครู 2) พิธีไหว้ครูก่อนการแสดง ต้องมีการไหว้ครูก่อนการแสดงหุ่นกระบอกไทยทุกครั้ง เป็นการไหว้ภายในของคณะแสดงและผู้บรรเลง เมื่อได้เวลาการแสดงปีพาทย์จะทำเพลงโหมโรง เพลงวา เพลงเสมอให้หุ่นออกมาจากโรงรำไหว้ครูโดยปีพาทย์เล่นเพลงข้าบ้นอกด้วยเพลงปิ่นดลิ่งนอก

ประเด็นที่ 3 วิธีการสืบทอดบทเพลงซอู้ใช้วิธีมุขปาฐะ ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากรากฐานชีวิตและวัฒนธรรมไทย มีการพัฒนาให้เหมาะสมและลงตัวกับวิถีชีวิตของคนในสังคม เอกลักษณ์ในการสืบทอดซอู้ปรากฏ คือ สืบทอดกำลังด้วยพลังที่หนักแน่น มีการดำเนินกลอนที่แยบยล เน้นเสียงลูกตกเป็นหลัก ผู้เรียนต้องจดจำทางเพลง โดยในการต่อเพลงเป็นการต่อทีละวรรคจนกว่าจะชำนาญ ค่อยเพิ่มทีละประโยค เน้นให้ปฏิบัติซ้ำ ๆ หลายครั้ง แล้วจึงบรรเลงแสดงจริง ตอนมีงาน กระบวนการฝึกฝนนี้ไม่เพียงแต่ถ่ายทอดทักษะทางดนตรี แต่ยังได้สอดแทรกระเบียบ ประเพณี และจารีตที่เกี่ยวข้องกับดนตรีไทยและการแสดงหุ่นกระบอกอย่างแนบเนียน ถือเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยธำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และทำให้การสืบทอดศิลปวัฒนธรรมทางดนตรีเกิดขึ้นอย่างมีชีวิตชีวาและต่อเนื่องในสังคมไทย สอดคล้องกับปราณี เพียรชนะ (Phianchana, 2017, pp. 137–138) ที่ได้อธิบายถึงการถ่ายทอดดนตรีไทยโดยวิธีการสอนแบบมุขปาฐะที่ใช้การบรรยายและการสาธิตซึ่งเป็นวิธีการที่เน้นการฟังสอนอย่างเป็นขั้นตอน จะสอนทีละทักษะ ลูกศิษย์ต้องปฏิบัติให้ได้ถูกต้องและชำนาญจึงจะผ่านไปฝึกในทักษะหรือขั้นตอนต่อไปโดยสอนตามความสามารถของผู้เรียน เนื่องจากลูกศิษย์แต่ละคนมีความสามารถไม่เหมือนกัน และระหว่างที่สอนก็สอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมที่เกี่ยวกับบทเพลง จารีตทางดนตรีไทยไปด้วย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำงานวิจัยไปใช้

1. การศึกษาวิจัยส่งเสริมการสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกเป็นแนวทางสำคัญในการช่วยอนุรักษ์ในการส่งต่อภูมิปัญญาทางดนตรีจากรุ่นสู่รุ่นได้
2. สถานการณ์ ปัญหา และปัจจัยส่งเสริมการสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกสามารถใช้เป็นแนวทางในการเรียนการสอนทางด้านดนตรีไทยในสถาบันการศึกษาได้
3. ความรู้เรื่องกระบวนการการสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอกช่วยปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ดนตรีไทยและการแสดงพื้นบ้านของชุมชนได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างบทร้องกับทำนองซอู้ในมิติของส่วนย่อยและภาพรวม
2. สามารถนำผลวิจัยในครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการ

ทำวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น การเรียนการสอนหุ่นกระบอกในสถานศึกษา ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นทางด้านหุ่นกระบอก เป็นต้น

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาการสืบทอดบทเพลงซอู้สำหรับการแสดงหุ่นกระบอก เป็นงานวิจัยที่ได้รับทุนงบประมาณรายได้ มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม พ.ศ. 2567 ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม ที่สนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการวิจัยนี้ อีกทั้งขอขอบพระคุณสาขาวิชาดนตรีไทยศึกษา ตลอดจนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ทุกท่าน

References

- Hongyeesibed, S. (2021). A comparative study of Thai puppet and Burmese puppet performances (การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการแสดงหุ่นกระบอกไทยและหุ่นกระบอกพม่า). *Ganesha Journal*, 17(1), 37–50. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pikanasan/article/view/242361>
- Kaewthep, K., Piyavit, N., Yanako, S., Louiyapong, K., Sirimahawan, S., Siri Wattanasakun, W., & Chantharuphan, P. (2006). *Firmly adhering to the principles of local media work in communicating health* (ยึดหลักปักแน่นกับงานสื่อพื้นบ้านสื่อสารสุขภาพ). Thammasat University Printing House.
- Kamolserirat, Y. (1997). *Grandma puppet* (คุณยายหุ่นกระบอก). Thai Watana Panich Publishing House.
- Kingtakarn, N. (2010). *The performing art of Thai puppet for Samut Songkhram arts and Cultural Learning Center's interior design* (นาฏยลีลาหุ่นกระบอกไทยสู่งานออกแบบภายในศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดสมุทรสงคราม) [Master's thesis, Silpakorn University]. Silpakorn University Repository. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/394>
- Kitiarsa, P. (2003). *Localism: A review of theory and framework* (ท้องถิ่นนิยม : การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด). Chulalongkorn University Press.

- Phianchana, P. (2017). **Transmission process instrumental and the adjustment Thai music by Dr. Sirichaichan Fachamroon national artist music Thailand** (กระบวนการถ่ายทอดการบรรเลงและการปรับวงดนตรีไทยของ ดร.สิริชัยชาญ ฟักจำรูญ ศิลปินแห่งชาติ) [Master's thesis, Mahasarakham University]. DSpace at Mahasarakham University. <http://202.28.34.124/dspace/handle/123456789/274?mode=full>
- Posayakrit, C. (1986). **Thai doll (หุ่นไทย)**. Amarin Publishing House.
- Puttarugsa, S. (2023). **Saw-U performance techniques for Poh-Chang puppet theater music accompaniment to episode of Nang Wan Thong Haam Thub form Khun Chang Khun Pan** (กลวิธีในการบรรเลงซอฮู้ในการแสดงหุ่นกระบอกเรื่องขุนช้างขุนแผนตอน นางวันทองห้ามทัพของคณะหุ่นกระบอกพะยะช้าง) [Master's thesis, Chulalongkorn University]. Chulalongkorn University Intellectual Repository. <https://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/83991>
- Siriwan, N. (2021). **Development of learning activities for on local identity through puppet performance: A case of Watpakisd School Samuthsongkram province** (การพัฒนากิจกรรมการแสดงหุ่นกระบอกสำหรับเยาวชน ตามอัตลักษณ์ท้องถิ่น โรงเรียนวัดปากลัด (พลาการบำรุงวิทย์) จังหวัดสมุทรสงคราม) [Master's thesis, Srinakharinwirot University]. DSpace at Srinakharinwirot University. <http://ir-thesis.swu.ac.th/dspace/handle/123456789/1941>
- Uejitmet, W. (1998). **The analysis of puppet performing song** (การวิเคราะห์เพลงเซ็ดหุ่นกระบอก) [Master's thesis, Chulalongkorn University]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/22172/>